

גר שון. הוא עלה מפרס לפני 90 שנה (כלומר, אחרי תקופתו של מחמד עלי) ורכש את הרובע מידי הפחה, או הואלי של דמשק, והיה משלם לו תשלומים שנתיים קטנים; ובמשך חמישים שנה היה המקום ברשות היהודים. אברגרושון הושיב בו כמה יהודים פרטיים מבני ארצו, וישב שם בעצמו, וגם בית-כנסת לתפילה עם ישיבה יסד שם. לפי דברי אחד מצאצאיו, שנפגשתי אתו, השקיע אברגרושון בקיסריה זו קרוב לשמונת אלפים לירה. בסוף ימיו הוכרח אברגרושון למכור את הרובע, לרגלי מקרה שקרה לפועלים הערבים בזמן חפירת בור המים של שכונה זו. השם קיסריה הוא שם מצוי בכמה מקומות בארץ, והוא חל על בניינים גדולים מבנייני הערבים. יתכן שיש למצוא זכר לשם זה גם לפני מאות שנים בפסקה ידועה שבשו"ת לר"מ גלאנטי, וז"ל:

אומרים ששאל אותו מורו (מאורו, ערבי פלאח או עירוני) על אשתו של יצחק אלמירודי... אמר לי: אני ראיתי את יצחק אלמירודי זה שהיה מוכר בוטאנאש (מין אריג של צמר שהיו מעבדים היהודים בצפת), יחד עם זקן אחד למטה מהקייסריה, בחור צהבהב...⁽¹⁰⁾ בספרי הנ"ל (11) שיערתי כי הכוונה היא לקיסריה העיר, אולם אין זה מן הנמנע שהשם שייך במקרה זה לא לקיסריה העיר אלא לבניין הקיסריה של יהודי צפת; לטובתה של השערה זו מכריעים שאר השמות המובאים בשו"ת הנ"ל, כגון כפר עלמה, יעקוק = חקוק, צפת וכו'.

דבריו של צ"ב שהח'אן נמצא במורדה של המצודה (קלעה) מחזקים בלי ספק את השערתו על זיהויה של קיסריה של היום עם ח'אן אל-באשה, ונראה לי כי מכל-מקום יש יסוד מספיק לזיהוי זה, שהקיסריה של צפת היא ח'אן אל-באשה, או המצודה אשר בנו יהודי צפת בזמן גאותה ותפארתה של עירם במאה הטיז, למען הגן על ישובם מהתנפלות שודדים ופורעים, שאותם מכנה בעל השו"ת בשם לסטים מזוינים.

(10) ר' שו"ת לר"מ גלאנטי, סי' נ"ב (משנת 1579); ור' ספרי: שאר ישוב א', ע' 179; ב', ע' 213.

(11) שאר ישוב א', ע' 179; ב', ע' 213.

אבים, אסא ומעכה בת אבישלום

מאת שמואל ייבין

משמת רחבעם בן שלמה ירש את כסאו אבים בנו, אף-על-פי שלא היה הבכור⁽¹⁾, אולם על מוצאו של אבים מצד אמו מוצאים אנו שתי מסורות מחולקות במקרא. מצד אחד מספר הכתוב, עם המבוא הסכימתי הידוע בס' מלכים: ושם אמו מעכה בת-אבישלום⁽²⁾; אותה מסורת נמסרה גם ביתר הרחבה בס' דברי-הימים, עם הרצאת נשיו של רחבעם: ואחריה לקח את מעכה בת-אבשלום ותלד לו את אביה⁽³⁾... וכמה פסוקים לאחר זאת: ויאהב רחבעם את-מעכה בת-אבשלום... ויעמד לראש

(1) דבחי"ב י"א, י"ח - כ"ב. (2) מלכ"א ט"ו, ב'. (3) דבחי"ב י"א, כ'.

רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו⁴. מצד שני מספר אותו ס' דבריהימים, עם המבוא הסכימתי למלכות אביה (הוא אביים בס' מלכים): וימלך אביה על יהודה... ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה⁵. נראה לו למחבר כי עדותם של שני הכתובים הראשונים מכריעה כאן כנגד הכתוב השלישי (האחרון).

ואולם השאלה מי היתה אמו של אביים קשורה גם אל שאלת מוצאו של המלך שמלך אחריו, כלומר אסא, מצד אמו. על אסא מספר הכתוב: וישכב אביים עם אבתיו... וימלך אסא בנו תחתיו... ושם אמו מעכה בת־אבישלום⁶. וכן גם כתוב שני: וימלך אסא בנו תחתיו⁷. כלומר המקרא חושב את אסא לבנו של אביים. עובדה זו חוזרת ונשנית גם אגב תיאור הריפורמציה הדתית בימי אסא: וגם את־מעכה אמו ויִסְרָה מנבירה אשר עשתה מפלצת לא־יִשְׂרָאֵל⁸; וכן: וגם מעכה אם | אסא המלך הסירה מנבירה⁹. כלומר על אסא בן אביים מסופר כי אמו היתה אותה מעכה בת אבשלום עצמה, שהיתה גם אם אביו אביים; דבר אשר לא יתכן, שהרי אין להעלות על הדעת כי אביים נשא לאשה את אמו לאחר מות אביו ויולד ממנה בנים. ולא זו בלבד אלא שרחבעם היה עשוי לשאת את בת דודו (מעכה בת אבשלום, אחי שלמה אביו) לאשה. אך קשה להאמין שאביים בן רחבעם נשא אשה, שמבחינת יחסי הדורות היתה בת דור קשיש ממנו לימים. לא רק שכל איסורי העריות שבתורה גוזרים על דבר זה במפורש (ויק' י"ח, ח'; י"ב — י"ד; דבר' כ"ו, כ"ג), אלא גם אם נסכים לדעת החוקרים המאחרים כמה מפרשיות אלה, הנה איסורי נשואים ויחסים מיניים עם נשים בנות דור קשיש לימים מדורו של הגבר הם חזיון נפרץ באנתרופולוגיה¹⁰.

ואין להקשות על־כך כי לכאורה נשא לו גם רחבעם אשה מבנות דור קשיש ממנו לימים. הלא היא אביחיל בת אליאב בן ישי¹¹; שכן כוונת הפסוק היא לספר לא שאביחיל היתה אשת רחבעם, אלא שהיא היתה אשתו של ירימות בן דוד (ואמה של מחלת אשת רחבעם). ירימות היה יכול — כמובן — לקחת לו לאשה את בת דודו אליאב. דבר זה עצמו אנו למדים גם מלשון הפסוק כי להִלֵּן (ואחריה, כלומר אחר מחלת, ולא ואחריה) — כפי שצריך היה להיות כתוב אילו נתכוון המספר לאמור כי רחבעם נשא לו שתי נשים: את מחלת בת ירימות ואת אביחיל בת אליאב). ועדיין נשארת הקושייה במקומה, אמו של מי היתה מעכה בת אבשלום ומה היחס בין אביים ובין אסא. דבר אחד ברור כי אין לקיים את כל הכתובים הסותרים על חוקתם; בעל־כרחנו אנו מחוייבים לדחות אחד מהם. יתכן, כי אסא לא היה בנו של אביים. זה האחרון מלך רק שלוש שנים, שבוודאי לא היו אלא מקצתה של שנה אחת — הראשונה — אחר מות אביו, שנה אחת תמימה — השנייה, ומקצתה של שנה אחרת (עד מותו) — השלישית; ואפשר שלא נולדו לו בנים¹². כי אז

4 ר' הערה 1. 5 דבהי"ב י"ג, ב'. 6 מלכ"א ט"ו, ה' — י'.

7 דבהי"ב י"ג, כ"ג.

8 מלכ"א ט"ו, י"ג. היש לחשוב כי הפסק, הבא אחר המלה גם, מראה על איזה תיקון או שינוי שהוכנס בפסוק ומכאן הנוסח: מעכה אמו (ר' להלן)?

9 דבהי"ב ט"ו, ט"ו. ומופלא הדבר כי גם בפסוק זה בא פסק (אחר המלה אם ולפני אסא);

ר' הערה הקודמת.

10 ר' — דרך־משל — 80; 95, London, 1935, pp. *Notes and Queries on Anthropology*⁵.

11 כלומר בת־דוד אביו; דבהי"ב י"א, י"ח.

12 השוה: ובשנת שמינה עשרה לקץ ירבעם בן נבט קץ אביים על יהודה (מלכ"א ט"ו, א') אל:

יש לחשוב שאסא היה אחיו של אבים, ואף הוא היה בנם של רחבעם ומעכה בת אבשלום⁽¹³⁾; ורק עורכי ס' מלכים הם שטעו וחשבו את אסא לבנו של אבים. מכיוון שמלך אחריו⁽¹⁴⁾. השערה זו אפשרית, אך היא מוקשה במקצת, מפני שאין אסא נמנה בין בניה של מעכה⁽¹⁵⁾. פתרון שנראה למחבר יותר הוא כי אסא, בין שהיה בנו של רחבעם ובין שהיה בנו של אבים, היה בנה של מיכיהו בת אוריאץ מן גבעה. גם רחבעם וגם אבים היו עשויים לשאת להם נשים מבנות בנימין. למען קשור קשרי משפחה עם נכבדי הסביבה, שנודעת לה חשיבות מדינית רבה לרגל המלחמות בין יהודה ובין ישראל מיד לאחר היקרע הממלכה המאוחדת לשניים⁽¹⁶⁾. ועל רחבעם מסופר בפירוש כי: נשים שמונה עשר נשא ופלגשים ששים⁽¹⁷⁾.

בין אם היה אסא אחיו של אבים ובין אם היה בנו, שימשה מעכה גבירה⁽¹⁸⁾ גם בימי מלכותו הקצרים של אבים וגם בראשית ימיו של אסא⁽¹⁹⁾. הואיל ואסא הסיר מגבירה את אס המלך⁽²⁰⁾, חשבו העורכים המאוחרים של ס' מלכים ודבריהימים כי הכוונה היא לאם המלך המולך, כלומר אסא, והם שהוסיפו את תיבת אסא בס' דבריהימים וכתבו במלכים: אמו⁽²¹⁾.

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה (שם שם, ט'). אף-על-פי שהשערה זו, כי לא נולדו לאבים בנים, נראית רחוקה בעיני ראשון, שכן בעל ס' דבריהימים יודע לספר על אביו (— אבים): ויתחזק אביו וישא לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושם עשרה בנות (דבה"ב י"ג, כ"א), מכל מקום קשה שמלך אשר מת בצעירותו (אביו מלך 17 שנה והוא עצמו רק שלוש!) נשא נשים רבות (14!) והוליד 38 ילדים.

(13) וכבר הביע אפשרות זו אולברייט בספרו *Archaeology and the Religion of Israel*,

p. 158.

(14) על נטייתם של סופרים ועורכי ספרי זכרונות במזרח הקדמון לחשוב כרגיל כל מלך מושלח חוקית לבנו של המלך שקדם לו, ועל תיקונים שהכניסו ברשימות מלכים ברוח זו — ר' עתה, A. Poebel, *JNES* I, pp. 481 foll.

(15) דבה"ב י"א, כ'; אף-על-פי ששם נמנו כפי הנראה כל ילדיה של מעכה. לרבות בחה שלומית. (16) על המלחמות ר' מלכ"א י"ד, ל'; ט"ו, ו' (ויש לגרום כאן כנראה אבים במקום רחבעם); וביתר פרטים — דבה"ב י"ג, ג' ואילך. ועל מדיניות הנישואים של מלכי בית-דוד ר' מה שכתבתי בתרביץ י"ב, ע' 241 — 243.

(17) דבה"ב י"א, כ"א.

(18) ר' תרביץ י"ב, ע' 242 והערה 6. תפקיד הגבירה בחיי המדינה עורנו טעון חקירה מדוקדקת; ור' (איובל) 349; 324; (מעכה) J. Morgenstern, *Amos Studies* I, pp. 234—5.

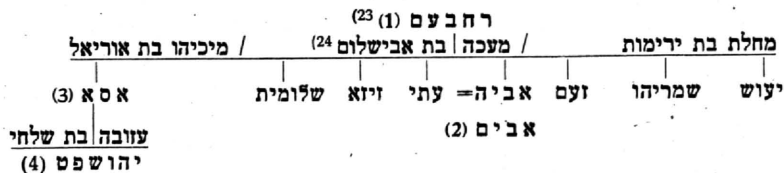
(עחלה) 373.

(19) מורגנשטרן, כנ"ל, ע' 235 ואילך, סבור כי אסא היה עדיין ילד בעלותו למלוך, ומעכה שימשה לא גבירה בלבד אלא עוצרת במלוכה. לכשגבר ונטל את מושכות השלטון בידו, בעידודם ובעזרתם של בני כת הנביאים, הסיר את מעכה מגבירה וביצע את הריפורמה הדתית (מלכ"א ט"ו, י"ב — ט"ו, דבה"ב ט"ו, א' ואילך).

(20) כנראה כך בלבד היה כתוב לא רק בדבה"ב ט"ו, ט"ז (השווה הערה 9 לעיל: ויתכן כי הפסק מראה כי תיבת *KOK* נוספת) אלא גם במלכ"א ט"ו, י"ג (השווה הערה 8 לעיל: ויתכן כי גם כאן מראה הפסק על תיקון או שינוי בטקסט); ור' להלן.

(21) ר' ההערה הקודמת.

משנשארה מיכיהו בת אוריאל, בלא בן שמלך נשתרבב כנראה שמה בטעות כשם אמו של אביה (=אבים) ב'ט' דבריהימים ב'22), וזאת לזכור, כי הנקל היה מאסא להסיר מגבירה אשה זרה, שהיתה סו"ס גם צרתה של אמו, מלהסיר מגבירה את אמו הוא עצמו או אפילו את סבתו. לפיכך נראה לו למחבר כי יש להשלים את שלשלת היחוש של בית-דוד בפרק הזמן הנדון כדלהלן:

(22) דבה"ב י"ג, ב'.

(23) במספרים סידוריים סומנו שמות המלכים לפי סדר מלכותם.

(24) שימשה גבירה בימי אבים ובתחילת מלכותו של אסא; ור' הערה 19 לעיל. אם אמנם

היה אסא בנה של מיכיהו בת אוריאל מן גבעה, יתכן כי אחר רדת מעכה מחיית גבירה, הועלתה לעמדה זו אמו של אסא, ואפשרות זו יכולה היתה לשמש מזרז ומעורר להורדת מעכה מגדולתה.

זוטות והערות

אם-ג'וני

(ישוב בן האלף השלישי לפסה"ג)

סקירה כללית

אם-ג'וני זו, שבה חיתה בראשיתה דגניה א', נמצאת על שפתו המזרחית התלולה של הירדן במרחק של סחצות הק"מ דרומית-מערבית מדגניה ב'. בריחוק כמה עשרות מטרים מזרחה מאם-ג'וני, נמצאות עכשיו אבני כולה וגיר רבות, שרידי בניינים קדומים, ושפע של חרסים מכסה את כל השטח כולו.

המקום נמצא בעמק הירדן (העיר), והוא חלק משטחו הכללי המתרוסס מעל פני אפיק הירדן (הזור), כדו 5—6 מ'. כמעט שאין בו סימנים של תל; כנראה סחמת עיבודה הרוצף של הקרקע, והחרישה בלתי-הפוסקת במשך אלפי שנים ככל העמק ככלל ובמקום הזה בפרט. המקום מסומן במפת PEF, משנת 1878, גליון VI.

המקום צופה אל מזל הרי עולם ופוריה וואדי פניאס שביניהם. סמוכה לו מעברת אם-ג'וני (מח'רת אם-ג'וני), שבה עוברת הדרך אל הוואדי הנזיל. כן נשקף המקום מזרחה, אל הרי הנלעד והגולן, והמשך הדרך הנזיל סוליד אל בקעת הירמוך.

התילים הסמוכים במזרח נמצאים כמוצא נחל ירמוך ולאורך הנחל הנזיל. מן התילים הסמוכים אליו בעבר הירדן מערבה חשובים ביותר ח'רב-כרך (כית-ירח) כ 1.5—1 ק"מ צפונה-מערבה, כמוצא הירדן מן הכנרת, ותל אל-עבריה כסחצות הק"מ דרומה-מערבה כמוצאו של ואדי פניאס.

בעזרת החיה חיים ולוי בן-אמיתו מדגניה ב', ערך הכותב סקירה במקום, לפני שהוורמו המים לתוך הכריכות לגידול הדגים הנמצאות שם.